

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Світлана Кость¹, Оксана Паньків²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, UA-79000*

¹svitlana.kost@lnu.edu.ua;

²oksana.pankiv@lnu.edu.ua

Виконано теоретичний аналіз наукових публікацій з теми розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчої діяльності. Визначено поняття “зв'язне мовлення” з погляду психологічної науки як контекстне мовлення, в якому відображаються всі фундаментальні зв'язки предмета; це повне вираження думки оратора, яка стає зрозумілою для його слухачів; логічне, послідовне мовлення на текстовому, дискурсивному рівні.

Описано нерозривну єдність мистецтва та естетики, водночас указуючи на специфіку кожної з цих категорій. Тому всі види художньої діяльності мають естетико-художній принцип – “творити за законами краси” у певній формі, приносячи людям високий ступінь духовної насолоди. Через нього в людини виникає певний зв'язок із зовнішнім світом, естетичний зв'язок із дійсністю, змінює себе, свої здібності, внутрішній світ. Естетичний світогляд – це не просто споглядання речей, а особливий світогляд, відкритий людині в особистісному вимірі. Отже, в центрі уваги людського бачення – унікальність в усьому, що відбувається в реальності. Саме такий світогляд є основою розвитку світового мистецтва.

Зазначено, що мовлення має важливе значення під час створення концепції, тобто задуму висловлювання: спершу йому (мовленню) притаманні ознаки констатувально-описового характеру, мовлення є засобом для осмислення того, що зображено на малюнку, виникнення такого типу мовлення відбувається незаплановано (працює схема: намалював–пояснив); під час другого етапу мовлення залучене в покрокове творення задуму (дитина послідовно планує окремі деталі малюнка, за допомогою мовлення окреслює кожен наступний крок, проговорює безліч можливих варіантів виконання малюнка); на останньому етапі дитина якнайповніше подумки планує задум у вигляді програми послідовних дій, що згодом і озвучує.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, зв'язне мовлення, образотворча діяльність, дошкільний вік, діти старшого дошкільного віку, заклад дошкільної освіти.

Одним із пріоритетних напрямів дошкільної освіти в контексті мовленнєвої діяльності є розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного

віку, уміння самостійно складати різні види розповідей за власним досвідом та результатами діяльності.

Життя дитини повсякчас супроводжується різноманітною діяльністю, в процесі якої вона здобуває певні компетентності, свій розумовий розвиток. Крім того, будь-яка діяльність – чи це гра, праця, пізнання, навчання, пошук, мова, мовлення, музика, мистецтво, естетика, мистецтво тощо – несе свій зміст, а їх значення – збагачувати мовлення дошкільників. Особливе значення як засіб розвитку мови та стимулювання мовної діяльності дітей має мистецтво, яке є одним із найпопулярніших видів діяльності дітей з раннього віку.

Зауважимо, що проблема розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку не є новою в науковій думці. Її досліджували в різних напрямках: розвиток описового мовлення (А. Бородич, А. Зрожевська, С. Ласунова та ін.), діалогічного (А. Арушанова, Г. Чулкова та ін.), виразного (О. Амацьєва, Ю. Руденко, С. Хаджирадева та ін.), образного (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Попова, О. Ушакова та ін.), монологічного мовлення (А. Арушанова, О. Білан, А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, В. Захарченко, А. Омеляненко, Н. Орланова та ін.); навчання творчих розповідей (А. Березовська, А. Бородич, Н. Виноградова, Н. Гавриш, Е. Короткова, Т. Постоян та ін.) [2].

З погляду психології зв'язне мовлення – це контекстне мовлення, в якому відображаються всі фундаментальні зв'язки предмета; це повне вираження думки мовця, яка стає зрозумілою для його слухачів; логічне, послідовне мовлення на текстовому, дискурсному рівні.

У розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку мовлення тісно пов'язане з психологічним розвитком дітей, їхнім мисленням, сприйняттям, спостережливими здібностями. Щоб розповісти щось зв'язно, потрібно уявити об'єкти розповіді, вміти аналізувати та визначати причинно-наслідкові, часові та інші зв'язки між предметами та явищами. Зв'язне мовлення – це все одно мовлення, а не процес мислення [1]. Тому для досягнення фонетичної зв'язності потрібно не лише вміти передати зміст фонетики, а й використовувати необхідні різні мовні засоби для зв'язку речень і переходу від одного речення до іншого. Зв'язне мовлення ніби вбирає в себе всі досягнення дитини в оволодінні рідною мовою, в засвоєнні її звукового боку, словникового складу, граматичної будови.

Метою статті є теоретичний аналіз розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчої діяльності.

При оволодінні мовленням діти переходять від частини до цілого: від окремого слова до сполучення двох–трьох слів, тоді до простого словосполучення і складного речення. Завершальним етапом зв'язного мовлення є вміння утворювати кілька речень, об'єднаних спільним змістом.

У дошкільному віці дітей навчають двом основним формам монологічного мовлення – самостійного оповідання та переказу. Відрізняються вони лише тим, що в першому випадку дитина самостійно обирає зміст і форму висловлювання, а в другому – матеріал, відтворений висловлюванням, є літературно-художнім текстом [2].

Щодо взаємодії різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти та їх впливу на дітей ми помітили, що під час його взаємодії виникають нові види діяльності типу нової структури, яка вбирає в себе усі найкращі характеристики та значно впливає на дітей.

Наприклад, взаємозв'язок мовленнєвої діяльності породжує чимало нових діяльностей: навчально-мовленнєва, пізнавально-мовленнєва, образотворчо-мовленнєва, мовленнєво-ігрова, мовленнєво-комунікативна.

Зауважимо, що представники філософії, естетики, мистецтвознавці надають надзвичайного значення образотворчій діяльності дітей, розглядаючи її як специфічний вид духовно-практичної (твори мистецтва, фольклор, дизайн, література тощо) і духовної (естетичне споглядання, естетичне сприймання, естетичне міркування тощо) діяльності, що пов'язана зі сприйманням, елементарним естетичним аналізом, відтворенням і власною творчістю під впливом художнього слова [2].

Науковці акцентують на нерозривній єдності мистецтва та естетики, водночас указуючи на специфіку кожної з цих категорій. Тому всі види художньої діяльності мають естетико-художній принцип – «творити за законами краси» у певній формі, приносячи людям високий ступінь духовної насолоди. Через нього людина встановлює певний зв'язок із зовнішнім світом, естетичний зв'язок із дійсністю, змінює себе, свої здібності, внутрішній світ. Естетичний світогляд – не просто споглядання речей, а особливий світогляд, відкритий людині в особистісному вимірі. Причому в центрі уваги людського бачення – унікальність в усьому, що відбувається в реальності. Такий світогляд лежить в основі світового мистецтва [3].

Тому (як духовно-практична, емоційно-раціональна діяльність людини) метою та змістом естетичної діяльності є побудова картини світу особистості шляхом створення виразних художніх образів для узгодження її взаємозв'язку зі світом та формування образів. Я-образ, формування Я-концепції. Художня діяльність – це специфічна діяльність за змістом і виразом, спрямована на естетичне освоєння світу через мистецтво.

Естетична діяльність розвиває здатність сприймати, відчувати, розуміти красу та засуджувати зло в житті та мистецтві; бажання брати участь у перетворенні навколишнього середовища; брати участь у художній діяльності та розвивати специфічні художньо-творчі здібності. У процесі художньої діяльності за допомогою мистецтва відбувається естетичний розвиток людей. Головним завданням художньої діяльності вважають

виховання культури людських почуттів: любові, доброти, милосердя, а також специфічних: відчуття кольору, лінії, форми, ритму, композиції тощо, що є засобами художньої виразності різних видів мистецтв (музичного, образотворчого, театрального й літературного) [4].

Образотворча діяльність є складною синтетичною діяльністю, в якій перебуває особистість дитини, під впливом якої й розвивається образотворча діяльність, яка, своєю чергою, так само впливає на формування особистості дитини [1].

Багатогранність художньої діяльності надає можливості для комплексного розвитку особистості дитини, оскільки вона реалізує всі сфери: інтелектуальну, емоційну, мотиваційну, соціальну, поведінкову, діяльну, свідому та підсвідому, а також сприяє розвитку мовлення, збагаченню словникового запасу та образів уяви. Водночас у процесі художньої діяльності спілкування розкриває дитину як члена суспільства, що відбувається за такою схемою: художній твір (аналіз дитячої роботи) як обговорення ідей, проєктів, планів; у відборі образних матеріалів і методів; попередня ситуація, спілкування з квазісуб'єктом – героєм, художником, об'єктом “оживлення” художнього твору. Комунікативна функція, закладена в педагогічну технологію супроводу образотворчої діяльності, за Г. Сухоруковою, створює сприятливе середовище для природного виховання та самовиховання дитини як людини культури. У природних моделях спілкування, створених педагогом, дитина усвідомлює необхідність бути ввічливою, уважною до думки інших, об'єктивною в оцінці творчих робіт однолітків. Адже така поведінка є запорукою “прийняття” її соціумом [4].

Зауважимо, що найяскравіший зв'язок між мистецтвом і мовленням полягає в тому, що малювати дитина починає лише тоді, коли її усне висловлювання досягло неабиякого успіху, тобто коли дитина оволоділа рідною мовою. Загальновідомо, що діти народжуються зі схильністю до використання метафор. Особливо цю тенденцію простежуємо у дитячих картинах, символічно виражених у відображенні дитиною реальних предметів і знань, вироблених під впливом слів оточуючих. Водночас він не має нічого спільного зі символізмом як видом мистецтва, що передбачає досягнення певних естетичних завдань.

Спільним й одним із найважливіших компонентів подібного образотворення є мовленнєва діяльність в естетичному аспекті з огляду на унікальність її ролі в життєдіяльності дитини. Мовлення бере участь в усіх етапах творчого процесу: створенні задуму, пошуку способів його реалізації, спрямуванні, уточненні, стимулюванні творення, на контрольному етапі оцінки – у співвіднесенні отриманого результату із задумом [3]. Емоційно-естетична мова збагачує, спрямовує, стимулює невербальну творчу діяльність дітей, водночас у процесі художньої діяльності, завдяки багатству

художнього, емоційно-чуттєвого досвіду, протистоїть розвитку зв'язного монологічного мовлення.

У спілкуванні з дорослими чи під час читання художніх творів дитина сприймає образність мовлення, яку потім й відтворює у повсякденному спілкуванні і яка безпосередньо впливає на створення дитиною образів у мистецтві, адже зумовлена, по-перше, глибиною художнього образу, по-друге, технічною підготовленістю дитини як у мовленнєвій, так і в зображувальній діяльності. Відтворювальна діяльність є необхідним етапом художньо-продуктивного періоду навчання, який є джерелом разом із набуттям відповідного досвіду самостійної художньої творчості дитини, у процесі якої створюватимуться оригінальні зображувальні образи, що до певної міри сприятиме поглибленню сприйняття художньо-мовних образів.

Науковці, а саме А. Богуш, Н. Гавриш, наголошували, що мовлення має вагомe значення у процесі створення задуму.

Спочатку мовлення є констатувально описовим, слугує засобом осмислення малюнка, поява якого відбувається стихійно. Діє схема: намалював–пояснив.

На другому етапі мовлення є покроковим створенням задуму. Малюнок виникає завдяки послідовному плануванню дитиною його окремих деталей. Мовлення допомагає намітити наступний крок, проговорити можливі варіанти продовження малюнка.

На останньому етапі задум якомога повніше планується подумки наперед як програма послідовних дій, що надалі озвучується [3].

Розроблення плану охоплює висвітлення його змісту, підбір матеріалів, прогнозування послідовності роботи та оцінку досягнутого порівняно з очікуваннями. Діти старшого дошкільного віку вже можуть розробляти та реалізовувати власні плани. І навпаки, без спеціальної підготовки навіть 5–7-річні діти, зазвичай, мають менш детальні ідеї та не розвиваються в процесі створення іміджу. Успішне виконання цієї програми свідчить про те, що діти вмiють добре оцінювати свої візуальні навички та планувати для себе найкращу роботу. На основі цієї ідеї самостійний пошук шляхів досягнення нового оригінального рішення створити образ характерний для внутрішнього ідеального плану дій, якого бракує у ранньому дитинстві. Основні плани дій, критичне оцінювання за завданням, закріплення вдало знайдених прийомів або висловлювання сумнівів – це зміст внутрішнього мовлення дитини на різних етапах розвитку.

Тому, як художня діяльність, образна діяльність має великий естетичний та художній потенціал у стимулюванні мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. У процесі художньої діяльності естетична “чутливість” переростає в здатність сприймати, відчувати, розуміти красу, причому по-своєму, на відміну від інших, індивідуально. Отже,

неповторність усього, що відбувається в навколишньому середовищі, шляхом створення виразних художніх образів, формування образу Я, формування Я-концепції творця, закладає основу особистісної картини світу дитини. Художній потенціал образотворчого мистецтва полягає в естетичному оволодінні світом – за допомогою кольору, розміру, лінії, композиції, ритму тощо.

Висновки. Образотворча діяльність – це комплексна діяльність, у якій виражається особистість дитини, під впливом якої розвивається мовленнєва діяльність, що, своєю чергою, впливає на формування особистості дітей. Використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти образотворчої діяльності сприятиме розвитку зв'язного мовлення дошкільників.

1. Баранова В. В. Використання образотворчої діяльності для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку у ДНЗ : матер. III всеукр. конф. з міжнар. участю [«Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні»] (26 квітня 2013 р.). Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Сімферополь–Дніпропетровськ, 2013. С. 11–13.

2. Баранова В. В. Педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі образотворчої діяльності: матер. за X междунар. науч. практ. конф. [«Ключові въпроси в съвременната наука – 2014»] (17–25 април 2014.). София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. С. 19–21.

3. Богуш А. М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Київ : «Генеза», 2013. 160 с.

4. Сухорукова Г. В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник ; за ред. Г. В. Сухорукова. Київ : Вид. дім «Слово», 2010. 376 с.

Стаття: надійшла до редколегії 23.05.2022

доопрацьована 05.06.2022

прийнята до друку 18.06.2022

**DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN'S COHERENT SPEECH
BY MEANS OF VISUAL ARTS**

Svitlana Kost¹, Oksana Pankiv²

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, UA-79000*

¹svitlana.kost@lnu.edu.ua;

²oksana.pankiv@lnu.edu.ua

The article provides a theoretical analysis of scientific publications on the development of senior preschool children's coherent speech by means of visual art activity. The concept of "coherent speech" is defined from the psychological perspective as the contextual speech, which reflects the fundamental connections of the subject. It is a comprehensive expression of the speaker's opinion, which becomes clear to the listeners; it is logical, consistent speech at the textual, discursive level.

The author of the article reveals the inseparable unity of art and aesthetics, while pointing to the specifics of each category. Therefore, all types of artistic activity have an aesthetic and artistic principle "to create under the laws of beauty" in a certain form, providing people with a high degree of spiritual pleasure. Arts help the individual to establish a certain connection with the outside world, an aesthetic connection with reality, allow changing oneself, one's abilities, one's inner world. Aesthetic worldview is not just contemplation of things, but a special worldview, open to a human in the personal dimension. Thus, the focus of human vision is the uniqueness of everything that happens in the reality. This worldview is the basis for the development of the world art.

Speech is important in the creation of the concept. At first, speech has a declarative descriptive nature, and serves as a means for understanding the picture. The emergence of this type of speech occurs unplanned (the scheme: draw-explain). At the second stage, speech is involved in the step-by-step creation of a plan (the child consistently plans the individual details of the drawing, with the help of speech he/she outlines each next step, talking about possible options for the drawing). At the last stage, the child mentally makes a plan or a program of sequential actions, which are subsequently voiced.

Keywords: speech activity, coherent speech, visual art activity, preschool age, children of senior preschool age, preschool institution.